

С. М. ДОВГАНЧУК

*Сергій Миколайович Довганчук, здобувач
юридичного факультету Запорізького
національного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВІДОМЧОСТІ СПРАВ ТРЕТЕЙСЬКИМ СУДАМ

Норми права, які регулюють питання підвідомчості суду спорів і інших правових вимог, складають інститут процесуального права. Критерієм об'єднання норм процесуального права в інститут підвідомчості є предмет і метод правового регулювання.

Предметом інституту підвідомчості являються відносини, які виникають між судом і особами, що звертаються за судовим захистом, пов'язані з вирішенням питання про прийняття до ведення суду спорів і інших правових вимог, про процесуально-правові наслідки недотримання правил про підвідомчість.

С. М. Довганчук, 2009

Актуальність досліджуваного питання полягає в нагальній потребі визначення на теоретичному рівні категорії та умов підвідомчості справ третейським судам з метою використання цих результатів у практичній діяльності.

Метою даної роботи є дослідження основних теоретичних проблем, які виникають при визначенні підвідомчості спорів при здійсненні третейського розгляду спорів.

Завдання даної роботи полягає в окресленні можливих напрямків процесуального розвитку третейського судочинства в Україні.

Серед українських правознавців дану тематику досліджували П.М. Тимченко, Г.А. Цірат, П.В. Куфтирев, В.К. Матвійчик, І.О. Хар та інші. Більш значну увагу цьому питанню приділено було в російській правовій науці. Досить докладно зупинявся на дослідженні питань російського третейського судочинства С.А. Курочкін, Е.А. Виноградова, М.Е. Морозов та інші.

Інституту підвідомчості як і іншим інститутам цивільного процесуального права притаманний один і той же метод правового регулювання, який характеризується специфікою правового становища суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, процесуально-юридичних фактів, засобів формування змісту правовідносин, процесуальних санкцій і цивільної процесуальної форми. Вказаний критерій визначає однорідність норм права, які складають зміст інституту судової підвідомчості¹.

Критерії підвідомчості справ є орієнтирами для правозастосовчих суб'єктів, які надають можливість розподілити справи між різними юрисдикційними органами. Проте вони лише оформлюють правову концепцію, що склалася, відображають домінуючі погляди на місце і роль третейського розгляду. На які засади повинен спиратись законодавець при окресленні меж кола справ, які підвідомчі третейським судам? Для відповіді на це питання необхідно з теоретичних позицій визначити суть проблеми щодо підвідомчості справ третейським судам.

Коло справ, які віднесені до ведення третейських судів (арбітражів), визначається законодавцем з урахуванням ряду чинників політичного, соціального, господарського і правового характеру. Серед політичних чинників домінує суб'єктивне відношення основних груп впливу на законодавця до самого інституту третейського розгляду. Не можна залишити без уваги при формуванні політики делегування третейським судам повноважень з вирішення тих або інших категорій справ і обставини, що відображають ефективність функціонування системи вирішення правових конфліктів, яка існує в державі. Це і завантаженість державних судів, і ступінь розвиненості альтернативних методів вирішення правових конфліктів, а також стан системи примусового виконання. Вирішення питання про розширення або звуження кола підвідомчих третейським судам справ, не можна здійснювати без врахування правових традицій в області вирішення конфліктів, ступеня поширеності латентних (у т.ч. кримінальних) способів врегулювання спорів².

Існування правових чинників зумовлене системністю правового регулювання. У цьому сенсі вельми показовим позитивним прикладом є комплексна робота з підготовки процесуального законодавства і законодавства, яке регулює діяльність третейських судів, і сумісне схвалення відповідних нормативних актів. Окрім процесуальних аспектів, правові чинники відображають існуючу парадигму в регулюванні суспільних відносин у сфері цивільного обороту, тенденції посилення приватно-правових засад у господарській діяльності.

У зв'язку з цим при визначенні кола справ, які підвідомчі третейським судам, береться до уваги ступінь свободи розпорядження матеріальними і процесуальними правами, диспозитивність, що допускається законом. Як приклад можна навести ст. 2059 Французького Цивільного Кодексу, яка містить правило про те, що «всі громадяни можуть передати до третейського суду спір про права, якими вони можуть вільно розпоряджатися».

У той же час, гранична лінія не може не перетинати межі приватноправової та публічно-правової сфер суспільних відносин і не враховувати суспільний і державний інтерес до вирішення деяких категорій спорів. Так, наприклад, у §1 ст. 2060 ЦК Франції ми можемо знайти норму про те, що «особа не може передати на розгляд третейського суду справи про персональний статус і правоздатність, справу про розлучення, припинення в судовому порядку сумісного житла ... і за загальним правилом справи по спорах у всіх сферах, що зачіпають публічний порядок».

Досить цікавою та наочною є ситуація щодо окреслення меж компетенції арбітражів, створених у рамках Міжнародного арбітражного суду Міжнародної торгової палати (МАС). Цей суд є однією з найдосвідченіших та авторитетних міжнародних комерційних арбітражних установ. Його було засновано у 1923 р. Компетенція арбітражів, створених у рамках МАС, є дуже широкою. Ними можуть розглядатися будь-які спори, що виникли в сфері ділового обігу. Ці спори можуть мати міжнародний характер чи не бути такими. При цьому сторони мають можливість звертатися до МАС незалежно від того, чи входять до складу МТП представники від їхніх країн³.

Цікавою є ідея А.П. Вершиніна про те, що як критерій віднесення справи до відання третейського суду можна було б використовувати можливість укладення мирової угоди по спору⁴.

Одними з основних правових чинників, що роблять вплив на вирішення питань розподілу справ, є прийняті державою міжнародні зобов'язання. Саме вони стають на шляху звуження сфери застосування арбітражу до комерційних відносин.

Найважливіше місце в рамках даного питання займає проблема розширення підвідомчості справ третейським судам. Сфера застосування арбітражного порядку вирішення суперечок у національному праві України та зарубіжних країн постійно змінюється, але все таки можна виявити певні тенденції.

П. Сандерс вважає, що національний законодавець поступово розширюватиме сферу застосування арбітражу, і на його думку, це буде здійснюватися двома основними способами⁵. Перш за все, розширення підвідомчості справ арбітражам може бути проведено шляхом включення в національне арбітражне законодавство відповідних норм. У якості орієнтиру для такого нормотворення пропонується використовувати критерій свободи розпорядження правами, які порушені або оспоруються.

Другим способом розширення сфери застосування третейського (арбітражного) порядку вирішення спорів є зміна національного процесуального законодавства, особливо в частині зміни об'єму виняткової підвідомчості спорів державним судам, яким відводиться велика роль при розширенні кола справ підвідомчих третейським судам (арбітражам). Ця роль повинна, на думку П. Сандерса, виявлятися в застосуванні категорії публічного порядку при розгляді питань підвідомчості. Проте, інститут публічного порядку є лише інструментом для вирішення питання про підвідомчість справ, існування якого зумовлене вказаними вище політичними і правовими чинниками.

Застосування розглянутих чинників не може здійснюватися ізольовано. Тільки на системній основі можлива зміна законодавства, що регулює діяльність третейських і державних судів, спрямована на зміну підвідомчості справ третейським судам. Щоб уникнути колізій розширення підвідомчості справ третейським судам повинно бути збалансоване звуженням підвідомчості справ судам державним, і навпаки.

В Україні законодавець визначив для себе сімейні правовідносини як важливу сферу відносин і залишив їх основну частку у віданні державних судів. Так п.4. ст.6. Закону України «Про третейські суди» встановлює, що справи у спорах, які виникають із сімейних правовідносин, не віднесені до підвідомчості третейських судів. Спори, що виникають із шлюбних контрактів (договорів), можуть бути віднесені на розгляд третейського суду, тобто таких, що таких що мають цивільно-правове підґрунтя. Ю.В. Білоусов вважає, формулювання закону прямо допускає розгляд третейськими судами спорів, що впливають зі шлюбних контрактів, як таких, що мають договірний характер⁶.

Серед закордонних, зокрема російських, тенденцій відзначимо, що в літературі в порядку постановки проблеми піднімалося питання про використання третейського порядку у сфері захисту трудових і сімейних прав громадян і про відсутність у третейського суду компетенції щодо розгляду сімейних і трудових спорів⁷. Більш того, певними авторами висловлена думка, що в даний час «внутрішні» третейські суди мають право розглядати спори, які витікають з сімейних правовідносин, що мають цивільно-правовий генезис, а також практично всі спори між громадянами, підприємцями і юридичними особами, що витікають з цивільних правовідносин⁸.

Отже, підхід до рішення проблем включення сімейних і трудових суперечок до складу тих категорій справ, які можуть бути розглянуті третейськими судами, повинен бути диференційованим та виваженим. Відносно трудових суперечок відзначимо наступив. С.А. Курочкін зазначає, що комісія з трудових спорів (КТС) є, по суті, квазітретейським судом⁹. І віднесення трудових спорів, які підвідомчі в даний час КТС, до категорії справ, що можуть бути розглянуті власне третейськими судами (трудовими арбітражами), може бути здійснене двома способами.

По-перше, визнанням за КТС статусу третейського суду. Таке визнання фактично означатиме зміну вимог до кандидатур членів КТС, розповсюдження гарантій прав учасників і процесуального порядку розгляду справ в третейських судах на діяльність КТС, оскарження рішення. Для використання цього способу доведеться вирішити проблему незалежності членів КТС від сторін, що в даний час викликає значні сумніви. Негативно може позначитися і зміна порядку примусового виконання рішення КТС. Можливі також ускладнення і питань оскарження рішень КТС.

По-друге, пряме включення у Закон України «Про третейські суди» і КЗпроП України норм про допустимість розгляду трудових спорів у третейських судах. Слід зазначити, що нинішня редакція Закону України «Про третейські суди» не містить імперативних заборон щодо передачі трудового спору між сторонами, в яких відсутні такі сторони, як орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державна установа чи організація, казенне підприємство або нерезидент на розгляд третейського суду. Що дозволяє зробити висновок про можливість такого варіанту розгляду трудових спорів в Україні.

Другий спосіб виглядає більш вдалим з наступних причин. Перш за все, в цьому випадку з'являється ще один спеціалізований орган, що вирішує трудові спори. Віднесення спорів до цього органу здійснюється виключно на добровільних засадах через укладення третейської угоди. Високі кваліфікаційні вимоги до кандидатур третейських суддів (трудових арбітрів) дозволять забезпечити високу якість рішень. Слід визнати, що на користь появи трудових арбітражів говорить і широка практика їх діяльності в зарубіжних країнах (Великобританія, США і т.д.).

Стосовно сімейних спорів використання третейського суду як органу для вирішення сімейних конфліктів є дещо складнішим. Більш логічно було б вибудувати варіативну модель вирішення даної категорії спорів. Поряд з існуючими повноваженнями державного суду надати поетапно більш широкі повноваження третейському суду з сімейних спорів. При цьому повинні бути спочатку використані інструменти, які доступні вже на сучасному етапі без зміни законодавства - застосування переговорів, медіації, рекомендаційного арбітражу і інших форм для досудового врегулювання сімейних конфліктів. Якщо ж ці заходи не принесуть бажаного результату, то тоді вже доцільно було б використати третейський суд.

Слід визнати виваженою позицію вітчизняного законодавця щодо віднесення частини сімейних спорів, що виникають із шлюбних контрактів (договорів), до підвідомчості третейського суду. У переважній більшості випадків спори про майно виникають у зв'язку з розірванням шлюбу. Розірвання шлюбу здійснюється як владне державне підтвердження припинення сімейних правовідносин, а третейський суд як недержавний орган може наділятися в цьому випадку функціями по визнанню правовідносин, які виникають з шлюбних контрактних відносин. Розділення справ по спрах про майно і розірвання шлюбу між третейськими і державними судами полегшить провадження кожної судової інстанції, зробивши більш ефективним та диференційованим обидва способи захисту прав і інтересів.

В США спостерігається тенденція розширення підвідомчості справ арбітражам, зокрема в частині передачі на розгляд третейського суду категорій справ, відносно яких існують формальні заборони застосування третейської форми захисту прав. Це стосується, перш за все, спорів, що виникають з відносин, які регулюються антитрестовим (антимонопольним) (*antitrust*) законодавством, законодавством про ринок цінних паперів (*securities*), справ про банкрутство (*bankruptcy*), спорів в області захисту інтелектуальної власності та ін. При вирішенні питання про віднесення тієї або іншої категорії спорів до

ведення третейських судів американські правники керуються правилом про тлумачення норм законодавства на користь арбітражного порядку вирішення спорів.

Таким чином, спостерігається тенденція розширення кола справ з публічно-правовим елементом, які підвідомчі внутрішнім третейським судам і міжнародним комерційним арбітражам. Більш того, деякими іноземними авторами ставиться навіть питання про використання третейської форми захисту порушених прав в області адміністративних правовідносин.

Точиться жвава дискусія про підвідомчість справ про визнання права власності третейським судам особливо відносно нерухомого майна. На думку М.Е. Морозова, виходячи із загальних засад і суті третейського розгляду, дана категорія спорів з огляду на те, що наслідком такого рішення є встановлення абсолютних відносин, що розповсюджуються за межі сторін, що сперечаються, - повинна бути у винятковій компетенції державного суду¹⁰.

Аналогічну позицію займає О.Ю. Скворцов, вказуючи на те, що вирішення спорів про право власності на нерухоме майно може бути прерогативою виключно компетентних державних судів¹¹.

По суті даної проблеми відмітимо, що нормативних підстав для вилучення з підвідомчості третейських судів справ про визнання права власності на об'єкти матеріального світу, у тому числі і нерухомості, немає. Практика зловживань, що склалася, з боку недобросовісних учасників цивільного обороту штовхає вчених на висунення приведених гіпотез, примушує серйозно задуматися законодавця і правників, але не може служити підставою для спотворення сенсу норм закону і применшення ролі третейського розгляду. Викорінення цієї ганебної практики вбачається не в обмеженні сфери застосування третейської форми вирішення справ, а в створенні дієвого механізму державного контролю за дотриманням законодавства при державній реєстрації права власності на нерухоме майно, розробці і застосуванні категорії максимальної гласності у відносинах публічного порядку.

Судова практика України розвивається по шляху визнання підвідомчості третейському суду спорів про визнання права власності на нерухоме майно, що, на думку автора, є доцільним та обгрунтованим.

В даному контексті автор вважає хибною практику, за якою інвентаризаційні технічні бюро, які реєструють право власності на нерухоме майно, що визнане за рішенням третейського суду, вимагають від сторони, посилаючись на лист Міністерства юстиції України від 09.01.2007р. № 19-32/1, виконавчий документ, виданий компетентним судом. Керуючись такою логікою слід було б видавати виконавчий документ і на усі інші рішення всіх державних судів, тобто виконання судових рішень здійснювалося б лише у примусовому порядку. Тобто, на практиці, для того, щоб реалізувати своє право, визнане третейським судом, сторона повинна вдатись до примусових заходів.

Слід визнати, що захист прав і законних інтересів у третейському суді має свої переваги і недоліки, зумовлені природою цього юрисдикційного органу. Тому будь-яка законодавча ініціатива щодо зміни підвідомчості справ третейським судам або офіційне та відповідальне тлумачення певних норм права тільки тоді принесе позитивний соціально-економічний та публічно-правовий ефект, коли вони будуть результатом ретельного теоретичного осмислення, порівняльного, системного обгрунтованого аналізу з прогнозованими практичними результатами.

¹ Тимченко П.М. Проблеми судової підвідомчості. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Харків, 2000. - С. 7.

² Курочкин С.А. Теоретико-правовые основы третейского разбирательства в Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Екатеринбург, 2004. - С. 165.

³ Міжнародне судочинство: Науково-довідкове видання / Кол. авт. за заг. ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. - К., 2009.

⁴ Вершинин А.Л. Арбитражное соглашение // Третейский суд при Санкт-Петербургской ТПП. - СПб, 2001.-С.12.

⁵ Sanders P. Quo Vadis Arbitration? Sixty Years of Arbitration Practice. Hague: Kluwer Law International. 1999.

⁶ Закон України «Про третейські суди»: Науково-практичний коментар / Кол. авт. за заг. ред. Ю.В. Білоусова та П.В. Куфтирева. - К., 2008.

⁷ Светланов А.Г. Международный гражданский процесс: современные тенденции. - М.: ТОН-Острожье, 2002. - С. 167.

⁸ Тарасов В.Н. Третейский процесс. - СПб: Судебная палата постоянно действующих третейских судов, 2002.

⁹ Курочкин С.А. Цит. праця.

¹⁰ Морозов М.Э. Подведомственность третейскому суду споров о признании права собственности // Третейский суд. - 2002. - № 3/4.

¹¹ Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в практике третейских судов // Третейский суд. - 2002. - № 3/4. - С. 192.

Отримано 12.03.2009

Резюме

Статья посвящена исследованию вопросов подведомственности дел третейскому суду, как самостоятельному институту, который призван, являясь одним из инструментов альтернативных способов решения правовых споров, расширить национальную правоприменительную практику Украины.

Summary

The article considers the jurisdiction of cases to arbitration court as an independent institute, which being one of instruments to alternatively solve legal disputes, is supposed to enrich national law application practice in Ukraine.